

Kumla kyrka

Ny vattenavledning

Antikvarisk rapport

Kumla Klockargård 1:12
Kumla socken
Sala kommun
Västmanland

Lisa Skanser
Helén Sjökvist

Kumla kyrka

Ny vattenavledning

Antikvarisk rapport

Kumla klockargård 1:12
Kumla socken
Sala kommun
Västmanland

Lisa Skanser
Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Kumla kyrka sedd från sydost. Foto: Lisa Skanser.

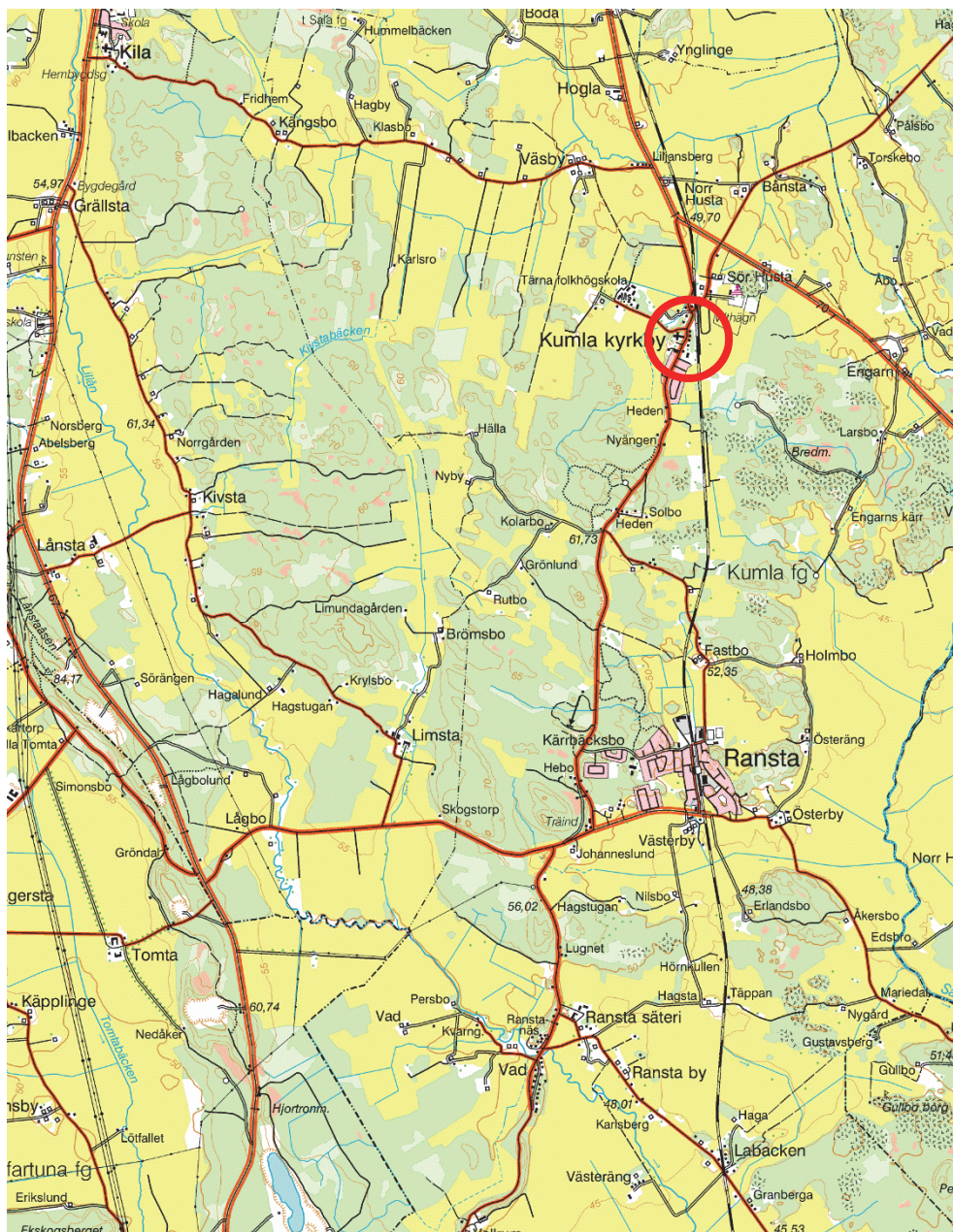
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-333-0

Tryck: Stiftelsen Kulturmiljövård, Västerås 2014.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Genomförande	7
Mark- och anläggningsentreprenad.....	7
Ny takavvattning på kyrkobyggnaden	10
Ny kyrkogårdsbelysning.....	13
Resultat	14
Referenser.....	15
Otryckta källor.....	15
Litteratur.....	15
Tekniska och administrativa uppgifter	15

Figur 1. Kyrkans läge, markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under hösten 2013 har Kumla kyrka försetts med en ny vattenavledningsanläggning. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2012-06-01 med diarienummer 433-478-12. Stiftelsen Kulturmiljövård har av Kumla pastorats kyrkliga samfällighet anlåtats för antikvarisk medverkan. Det befintliga dagvattensystemet var utfört som ett öppet system med stuprörsutkastare och i enlighet med Länsstyrelsen i Västmanlands beslut blev även den nya lösningen ett öppet system.

Bakgrund

Kumla kyrka uppfördes troligen decennierna runt 1300, samtidigt som Kila och Sala kyrkor.¹ Dessa tre kyrkor brukar anses ha samma byggmästare, nämligen den så kallade ”Salamästaren”. Kumla kyrka omfattade till en början ett långhus, med sakristia utbyggd mot norr.² Över kyrkorummet var ursprungligen ett tunnvalv av trä slaget. Kyrkklockorna hängde i en klockstapel på kyrkogårdens östra sida. På 1470-talet uppfördes ett vapenhus i söder och ett valv slogs över långhuset och det nyuppförda vapenhuset. Dessa valv dekorerades med kalkmålningar av Albertus Pictor, vars signatur från 1482 lär ha funnits utsatt på nordvästra valvpelaren.

Ett blixtnedslag inträffade 1583, då halva taket brann ner. Biskopen beviljade extra anslag för återuppbyggnaden och vid visitationen 1630 hade fasaderna nyligen rappats och vitlimmats. Vid en utbyggnad åren 1756-60 tillkom västtornet – som stod helt klart 1765. Kyrkorummet förlängdes i samband med denna ombyggnad med ytterligare en travé, vilken fick ett kupolvalv. Nya fönster togs upp och befintliga förstörades. År 1764 avlägsnades den östra gavelns medeltida, trekopplade fönster, efter att dess masverk fallit sönder. I tidens anda murades istället en rund fönsteröppning. Då den utvidgade kyrkans fasader skulle avfärgas valdes att ha långhuset vitkalkat och tornet i en gul nyans.

På 1770-talet förnyades interiören och nya slutna bänkkvarter byggdes. Även altaret och altarringen utfördes nya. En ny omfattande omgestaltning av kyrkorummet ägde rum 1888. Ett mål var att slå vakt om den medeltida karaktären och därmed rensa bort 1770-talets tillskott. En öppen bänkinredning tillkom liksom en ny altarpupsats och altarring, allt i nygotik.

Den senaste omgestaltningen 1939-40 kom att bli i det närmaste lika omfattande som den föregående. Återigen utbyttes bänkinredning. Även den nygotiska altarringen ersattes och valvens och vapenhusets kalkmålningar rengjordes och frilades från den förra renoveringens limfärg. Som en fullföljning av 1939-40 års arbeten blev nytt kalkstensgolv lagt i koret 1951 och skulptören Erik Sands dopfont kom på plats.

Vid en större fasadrenovering 1952 upptäcktes södra portalens medeltida kalkmålning, sedan länge överkalkad, vilken frilades och restaurerades av konservator Torsten Hjelm. Dessutom återöppnades östra gavelns mellersta fönster, där en glasmålning av Nils-Aron Berge insattes. Åtta år senare återöppnades även de båda flankerande fönstren.

Vid nästa stora renovering 1979 knackades 1952 års puts ner och det nya putsbruk som slogs på var mer traditionellt till sin sammansättning, med en relativt liten andel spritsten. Avfärgning skedde i en ljus rosa nyans, vilken kunnat beläggas historiskt. Invändigt rengjordes valvens kalkmålningar och fönstren försågs med nya, inre bågar.

---

¹ Lannergård 1988.

² Hammarskiöld 2006

En stor omläggning av yttertakets genomfördes 1987-88, då spjälkade spån med rak underkant lades på långhusets tak. Takfoten reparerades och socklarna lagades med hydrauliskt kalkbruk. Även tornhuven, som sedan 1934 varit koppartäckt, återfick spåntäckning.

Figur 2. Kumla kyrka och kyrkogårdsmur fotograferad 1905. Foto: Gitte Söderbäck RAA.

Figur 3. Kumla kyrka med mycket växtlighet utmed fasaderna. Tornhuven är plåttäckt. Okänt år. Foto: Bertil Berthelson RAA.

Genomförande

Mark- och anläggningsentreprenad

Utmed södra fasaden var marken före åtgärderna belagd med röda, oregelbundna kalkstensplattor. Vattnet från stuprörsutkastarna leddes ned i en synlig dränering av rundade fältstenar. På norra fasaden löpte istället en grusad remsa utmed grunden. Utmed sakristians väggar hade ingen särskild beläggning anordnats, utan gräsmattan fick gå emot grunden.

Arbetet under 2013 har omfattat schaktning och förläggning av ny dagvattenavledningsanläggning, el- och telekanalisation samt komplettering av befintlig åskskyddsanläggning, runt om kyrkan. De nya dagvattenledningarna har utförts i ett öppet system som leder vattnet via nya spolbrunnar och nya sandfångsbrunnar till befintlig stenkista norr om kyrkan samt till en ny stenkista söder om kyrkan.

Markbeläggningen runt om kyrkan har i stort sett återställts likt tidigare utförande. Kalkstensplattorna utmed södra fasaden har vid demonteringen nummererats för att möjliggöra återläggning i samma läge. Från stuprörsutkastarna leds emellertid vattnet bort till en kupolsilfsförsedd brunn, via en ränna lagd med smågatsten. Samma utförande för vattenavledning finns även på övriga fasader. Norra sidans markbeläggning har emellertid återställts i ett grusad utförande.

Efter önskemål från församlingen har grusgången från södra kyrkogårdsmuren till vapenhuset på södra fasaden, breddats något mot öster för att den skall centreras framför vapenhuset. Upp till kyrkan har grusgångens sidor försetts med rännदार av gatsten och dagvattenbrunnar.

Figur 4. Kalkstensplattor lagda utmed södra fasaden. Före åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 5. Stuprörsutkastare på södra fasaden. Vattnet leddes ned i en synlig dränering av fältstenar. Foto: Lisa Skanser.

Figur 6. Kyrkans sydöstra hörn med stuprörsutkastare och dränering. Foto: Lisa Skanser.
Figur 7. Kyrkans norra fasad före åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 8. Norra fasaden före åtgärder. Grusad gång invid grunden till skillnad från södra sidans kalkstensbeläggning. Foto: Lisa Skanser.
Figur 9. Sakristians utkastare före åtgärder. Gräsmattan går emot grunden. Foto: Lisa Skanser.

Figur 10. Arbete pågår med brunn med kupolsil samt dränerande singel. Foto: Lisa Skanser.
Figur 11. Södra fasadens schakt igenfyllt efter grävarbeten. Foto: Lisa Skanser.

Figur 12 och 13. Aterlagd markbeläggning. Foto: Lisa Skanser.

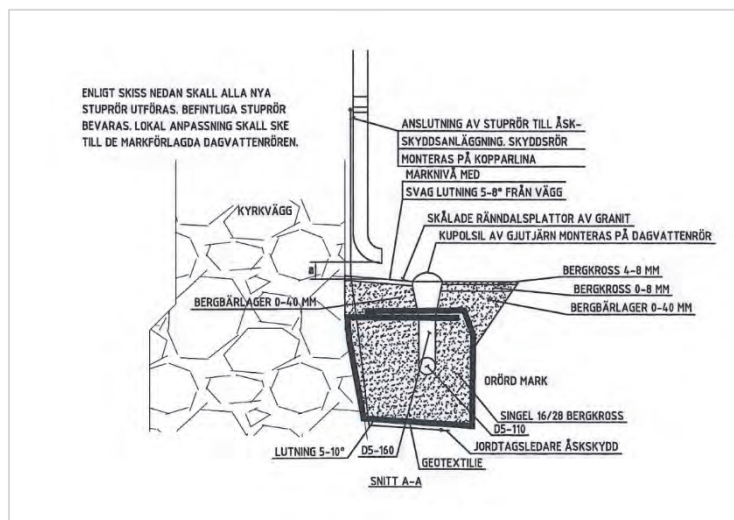
Figur 14. Takavvatning på sakristian efter åtgärder. Foto: Lisa Skanser.

Figur 15. Marken återställd invid saristian efter åtgärder. Ny dragbrunn. Foto: Lisa Skanser.

Figur 16. Norra fasaden med stuprör och gatstensbelagd ränna till kupsilsil. Marken är återställd till tidigare grusat utförande. Foto: Lisa Skanser.

Figur 17. Gångarna på kyrkogården har försetts med gatstensbelagda rännदार med brunnar.

Figur 18. Schaktsnitt som beskriver vattenavledningens principiella uppbyggnad. Ritning: Svensk Klimatstyrning.

Ny takavvattning på kyrkobyggnaden

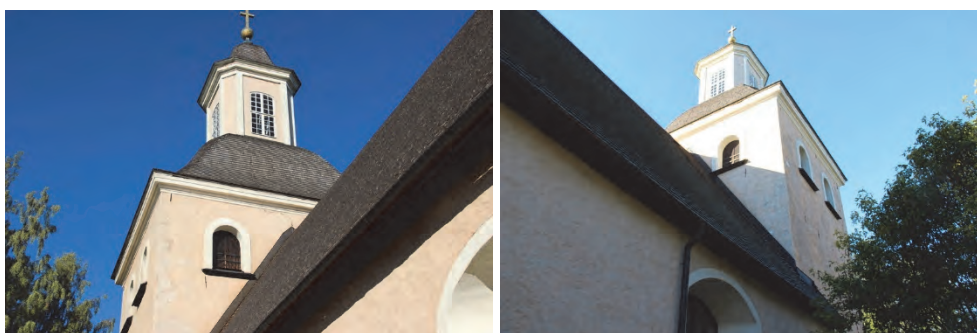
Entreprenaden har även omfattat en komplettering av befintlig takavvattning. Runt tornet samt utmed norra sidan av källarnedgången har nya hängrännor och stuprör monterats. Tornet har försetts med två nya stuprör på dess östra fasad. Befintliga hängrännor och stuprör är utförda i koppar och de nya var även de planerade att utföras i koppar. På grund av att kyrkans tak består av tjärat spån och att tjära fräter på koppar togs beslutet att istället montera hängrännor och stuprör i stål, vilka målades i kulör lik ärgad koppar.

I de ursprungliga handlingarna släpptes takvattnet från tornets nya stuprör ut på långhustaketets spåntäckning. Då detta skulle leda till ett hårt vattentryck på enstaka punkter beslöts att det skulle monteras en skyddsplåt på långhuset på den plats där vattnet leds ut från tornets stuprörsutkastare (se figur 30). Detta för att skydda spåntaket från vattentrycket. Denna svartlackerade skyddsplåt har en yta om 800 x 800 mm. Plåten är placerad över och skruvad i takspånet på kyrkans båda takfall. Ett extra ”överrinningskydd” i koppar har placerats på långhuset hängrännor där takvattnet från tornets takavvattning kommer ned.

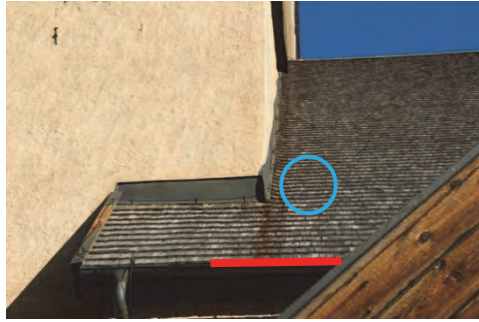
I samband med hanteringen av spån på kyrkans tornhuv, då en ny hängränna skulle monteras, konstaterades att flera spån vid takfoten var av dålig kvalitet och behövde bytas ut. Byggtreprenören har återmonterat takspånen på kyrkans torn efter fastmonteringen av hängrännans rännkrokar. I samband med detta erfordrades även reparation av vissa spräckta spån intill krokarnas infästning. Leveransen av nytt spån kommer från företaget Hälsinge takspån AB.

I tornets takgesims finns flertalet putsskador. Inga åtgärder har gjorts på putsen i detta skede, då en exteriör renovering planeras inom de närmaste åren.

Vid sakristians västra sida finns en utbyggnad, från 1910, med ingång till källare under sakristian. Taket är ett falsat kopparplåttak på utbyggnaden och den befintliga hängrännan har skadats av flera års snötryck. Hängrännan ersattes med en ny, som även den utfördes i koppar. Här kompletterades även med ett stuprör.

Figur 19 och 20. Hängrännor och stuprör skall monteras på tornet. Stuprören monteras på östra sidan av tornet. Hängrännor monteras runt om tornhuv. Foto: Lisa Skanser.

Figur 21. Långhustaket före åtgärder. Vattentrycket befarades bli för hårt på en koncentrerad punkt på spåntaket med den föreslagna lösningen där stuprör ledde ned tornets takvatten till långhustaket vid den blå cirkeln. Röd linje markerar behovet av överrinningskydd på hängrännan. Foto: Lisa Skanser.

Figur 22. Befintlig åskledarlina och befintlig takavvattning på långhusets södra sida. Foto: Lisa Skanser.

Figur 23. En av puts-skadorna i tornets takgesims. Foto: Lisa Skanser.

Figur 24. Skadat spåntak med borttagna spån. Foto: Lisa Skanser.

Figur 25. Skadat takspån på tornhuven borttaget inför montering av krokar till hängrännor. Foto: Lisa Skanser.

Figur 26. Trädspik i gammalt takspån. Foto: Lisa Skanser.

Figur 27. Ersättningspån som fanns på plats. Ytterligare införskaffades från Hälsinge takspån.

Figur 28. Utbyggnad vid sakristians västra sida med befintlig hängränna och utkastare. Foto: Lisa Skanser.

Figur 29. Förkastat förslag till anslutning av tornets stuprör till långhusets hängränna. Foto: Lisa Skanser.

Figur 30. Slutligen kom lösningen att bli en plåt som skyddar takspånet från de stora vattenmängderna vid tornets utkastare samt ett överrinningskydd vid hängrännan. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 31. Nyttillkomna stuprör på tornet. Foto: Lisa Skanser.

Figur 32. Ny hängränna och stuprör på utbyggnad. Här leds regnvattnet direkt ned till dagvattenanledningen. Foto: Lisa Skanser.

Figur 33. Nytt och gammalt stuprör på norra fasaden. Foto: Lisa Skanser.

Ny kyrkogårdsbelysning

I samband med entreprenaden kompletterades kyrkogårdens belysning. Fem nya belysningsstolpar med fundament monterades omkring kyrkan. De gamla lyktstolparna, vilka ersattes, hade stolpar som klätts in i grönmålat trä. Dessa stolpar var uttjänta och nya metallstolpar i standardutförande monterades. Fördelen med de standardiserade stolparna är att det finns färdiganpassade fundament med säker kabelinföring i botten. Även dessa kläddes in med bräder men till skillnad från tidigare utförande tjärades virket. Äldre lyktor på stolparmaturer demonterades och en plåtslagare byggde om armaturerna. Elinstallationerna i armaturerna renoverades och återmonterades. En kompletterande armatur, med produktnamnet Engsö, har införskaffats från Westal armaturfabrik i Bankeryd. En äldre armatur, monterad vid källartrappan, har flyttats så att armaturen går fri från stupröret vilket har monterats på hörnet av källartrappsutbyggnaden.

Figur 34. Tidigare belysningsstolpe utan inklädnad. Foto: Lisa Skanser.

Figur 35. Belysningsstolpe med den äldre gröna inklädnaden. Foto: Lisa Skanser.

Figur 36 och 37. Nya stolpar för kyrkogårdsbelysningen med nytt kopparfäste och tjärad inklädnad av bräder. Armaturen är renoverad och återanvänd. Foto: Lisa Skanser.

Resultat

Av antikvariska skäl ställde Länsstyrelsen krav på att stuprören skulle förses med utkastare och att vattnet skulle ledas ned i brunnar försedda med kupolsil. Detta till skillnad mot de slutna system som utförts kring flera kyrkor på senare år.

Förslaget att förbinda tornets stuprör med långhustakets hängränna via ett på långhustaket liggande stuprör förkastades. Istället lades en skyddsplåt på det ställe där vatten släpps ut på långhustakets spåntäckning. Det konstaterades att lösningen med plåten var ett ur estetisk synvinkel bättre alternativ och åtgärden är enkelt reversibel samt mindre iögonfallande än ett stuprör på taket. Det hade varit önskvärt att plåten inte var en prelackerad svart plåt, med tanke på att detta material inte förekommer på taket sedan tidigare. Vid de aktuella punkterna möter nu fyra olika material varandra; kopparplåt, målat stuprör, tjärat takspån och den nya svarta plåten. Åtgärden bedöms emellertid som reversibel, d v s, monteringen av plåten har inte orsakat några skador som inte går att återställa, och den kan enkelt demonteras om så önskas. Möjlighet finns att utreda alternativa utformningar i anslutning till att spåntaket i framtiden kommer att behövas åtgärdas.

För materialval till tornets hängrännor och stuprör togs tre alternativ upp; utförande i koppar lika befintlig takavvattning på långhuset, svarta hängrännor kring torn och svarta stuprör, svarta hängrännor och stuprör i fasadfärg. Att man inte valde hängrännor i koppar berodde på att tjäran som lakar ur från taket verkar aggressivt mot kopparmaterialet och att livslängden skulle påverkas negativt. Slutligen beslutades att hängrännor och stuprör målas i en kulör som var tänkt att överensstämja med den nyans befintliga hängrännor och stuprör av koppar har. Den valda nyansen blev emellertid inte helt korrekt då den först blev felbruten från leverantören. Man försökte sedan bryta tillbaka färgen så gott det gick. Vid en jämförelse med andra kopparstuprör tycktes kulören vara godtagbar, men nyansen blev inte helt rätt i jämförelse med Kumla kyrkas.

Referenser

Otryckta källor

Hammarškiöld, Rolf. 2006. Karakterisering av Kumla kyrka. Västerås stift.

Litteratur

Lannergård, Sven. 1988. Kumla kyrka. Västerås stifts kyrkoberivningskommitté. Handen.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	13107
Länsstyrelsen dnr:	433-478-12
Fastighetsbeteckning:	Kumla Klockargård
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Kumla
Beställare	Kumla, Tärna, Kila församling
Handlingar och projektledning:	Svensk Klimatstyrning AB
Entreprenör:	Morberg anläggning AB
	AB Surahammars Elaffär
	Västerås Byggplåt AB
	Målerispectrum AB
Antikvarisk medverkan:	Lisa Skanser
	Stiftelsen Kulturmiljövård
	Stora gatan 41
	722 12 Västerås

